

О. Л. Чорнобай

Навчально-науковий інститут права та психології
 Національного університету “Львівська політехніка”,
 канд. юрид. наук,
 доц. кафедри теорії та філософії права

МЕТОДОЛОГІЯ ВИВЧЕННЯ ТА ОСВОЄННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ

© Чорнобай О. Л., 2014

Комунікативний поворот у сучасній філософії від суб'єктивності до інтерсуб'єктивності передбачає різні концептуальні підходи як до самої комунікації, так і до форм і засобів її відтворення, що стосується глибинних смисложиттєвих орієнтацій і має вільний характер. Тож конструктив світобачення у галузі комунікативної філософії полягає насамперед у тому, що юридичний раціоналізм вибудовується на удосконалених універсальних правах людини, юридичній легітимації влади, вільному обговоренні моральних і політичних альтернатив.

Ключові слова: методологія, комунікація, комунікативна культура, моральна свідомість, комунікативна дія, філософія.

Е. Л. Чорнобай

МЕТОДОЛОГИЯ ИЗУЧЕНИЯ И ОСВОЕНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ

Коммуникативный поворот в современной философии от субъективности к интерсуб'єктивности предусматривает разные концептуальные подходы как к самой коммуникации, так и к формам и средствам ее воссоздания, которое касается глубинных смысловых ориентаций и имеет свободный характер. Поэтому конструктив миропонимания в отрасли коммуникативной философии заключается прежде всего в том, что юридический рационализм выстраивается на усовершенствованных универсальных правах человека, юридической легитимации власти, свободном обсуждении моральных и политических альтернатив.

Ключевые слова: методология, коммуникация, коммуникативная культура, моральное сознание, коммуникативное действие, философия.

O. L. Chornobay

METHODOLOGY STUDY AND DEVELOPMENT COMMUNICATION CULTURE

A communicative turn in modern philosophy from subjectivity to subjectivities envisages the different conceptual going both near communication and to the forms and facilities of her recreation that touches deep vital orientations and has free character. Therefore world view of attitude in industry of communicative philosophy consists foremost in that legal rationalism lines up on the improved universal human rights, legal legitimation of power, free discussion of moral and political alternatives.

Key words: methodology, communication, communicative culture, moral consciousness, communicative action, philosophy.

Постановка проблеми. Для вивчення сутнісних основ комунікативної культури доцільно спиратися на філософсько-правову методологію, тобто систематизовану сукупність відреф-

лексованих пізнавальних засобів, що дають змогу досліджувати різні форми вияву правової реальності у її різноманітних зв'язках із повсякденним і загальносвітовим буттям.

Мета роботи –дослідити та проаналізувати дискусійні питання сучасної теорії права про роль і значення правової поведінки та факторів, що її зумовлюють, як складової загального поняття правової культури і як важливого компонента комунікативної культури.

Стан дослідження. Саме на метафізичній методології ґрунтувалося дослідження джерел філософсько-правової теорії комунікативної дії класиків філософської науки Платона, Арістотеля, Цицерона. На цьому фундаменті маловивчений напрям професійної правової комунікації отримав потужний розвиток у сучасній теорії соціальної дії (Ю. Габермас, Х. Перельман, Г. Хааршер, М. ван Хоек, А. Поляков).

Виклад основних положень. Щоб мати повноцінне уявлення про пізнавальний інструментарій, його відповідність характеру досліджуваного об'єкта та зв'язок з пізнавальною метою або цілями практичної діяльності, що може досягатися виконанням низки конкретних завдань, щоб віднайти ефективні для нашого контексту пізнавальні засоби, що зумовлює закономірність розгортання конкретних методів у систему, необхідно усвідомити сутність філософської категорії “методологія” (з грец. *methodoslogos* – вчення про шляхи дослідження чи пізнання). У філософії прийнято трактувати цю категорію, по-перше, як “сукупність підходів, способів, методів, прийомів та процедур, що застосовуються у процесі наукового пізнання та практичної діяльності для досягнення наперед визначеної мети”; по-друге, як “галузь теоретичних знань і уявлень про сутність і форми, закони, порядок та умови застосування підходів, способів, методів та процедур у процесі наукового пізнання та практичної діяльності” [2, с. 374].

Через заперечення відмови від “насильницького” раціоналізму, раціоналістичної оцінки природних прав представники практичної філософії шукають різні способи уникнення суб'єктивізму і сваволі, шляхи до нового способу порозуміння, до “гнучкої раціональності. Так, А. Єрмоленко вважає, що комунікативна практична філософія ґрунтується на історичній необхідності “інституціоналізації дискурсу у процесі еволюції комунікацій і суспільства загалом”. Його розуміння практичної філософії вибудовується на межі багатьох дисциплін – теорії дій і теорії рішень, лінгвістики і філософії” мовлення, економічної теорії і філософії права, політології і соціології, культурології та екології і об'єднана вона саме морально-етичною проблематикою. Це і вирізняє її у повороті “від класичної парадигми філософії свідомості до посткласичної парадигми філософії комунікації, що відкриває можливості для нівелювання “методичного соліпсизму”, для обґрунтування етичних норм на основі принципу справедливості та досягнення взаємопорозуміння.

Філософського осмислення кризь призму етики набули такі категорії, як “відповідальність”, “справедливість”, “суверенність особистості”, “обов'язок та сумління”. Конструктивний підхід до проблеми моральної відповідальності за колективну і особисту діяльність закономірно загострює очевидну постановку питання спільної відповідальності, як утопічного. “Неможливим вважається раціональне обґрунтування та регулювання відповідальності у сенсі участі індивіда в громадському (консенсуально-комунікативному) процесі організації спільної відповідальності за інституції, а відтак (опосередковано) і за наслідки колективної діяльності. Звідси видається прийнятним аргумент про безсилля індивіда, зворотним боком чого, можливо, є фрустровані акції протесту”. А. Єрмоленко скеровує дослідження на необхідність обґрунтування основної норми етики – консенсуальної комунікації на пошук раціонального зв'язку між мораллю переконання індивідів і суспільно значущою мораллю.

Прийнятною є позиція А. Єрмоленка щодо побудови моделі згоди, яка може стати “етично релевантною” лише тоді, коли нормативною умовою згоди є критерій “консенсуальності для усіх учасників, а не тільки для учасників конфлікту. “Лише у такому випадку, який з самого початку виключає згоду за рахунок третього завдяки принципу узагальненої взаємності, можна говорити про згоду у сенсі консенсуально-комунікативної як етичної раціональності”.

Очевидно, слід визнати слушними і доречними у контексті нашої теми філософствування згаданого науковця, що торкаються у певний спосіб концепції раціональності, тобто вчення про всезагальність мірок розуму у життєдіяльності та пізнанні, що великою мірою впливає на формування комунікативної культури. Як засаднича ідея – теза про те, що суспільство повинно створити форми “інституціональної легітимації норм та цінностей, а отже, й умови для свого морального вдосконалення”, морально-етичного поступу, можливості “інституціоналізації у сучасному світі морально-етичного розуму як метайнституції”. Це дасть підстави для перспективного визначення пріоритетів у правовій комунікації, встановлення нормативних вимог до рівноправності комунікантів, конституювання комунікативної раціональності через досягнення правовими методами аргументованого порозуміння в умовах комунікативної кризи, для нейтралізації конфронтаційних особливостей з метою уникнення порушень прав людини і громадянина, зміни умов комунікації, скерованих на консенсусно-регулювальну дію.

Засновник теорії комунікативної дії Ю. Габермас “...розбудовує постконвенційну етику, яка ґрунтується на консенсуально-дискурсивній легітимації моральних і правових норм на основі регулятивного принципу ідеальної комунікативної спільноти, умовами якої є права людини і симетричні стосунки в комунікації” [2, с. 102]. Про учасників таких стосунків – суб’єктів, які діють комунікативно, німецький філософ писав: “Вони вільні від праці створювати синтези, які об’єднували б світ у єдине ціле. Вони знаходять його вже даним у контексті життєвого світу, який настільки уможлиблює їхні комунікативні дії, наскільки він сам, зі свого боку, зберігається завдяки медіумам суспільного процесу взаєморозуміння”. Відтак учений висловлював конструктивну ідею, яка, на нашу думку, є прийнятною для сучасної комунікативно-стратегічної раціональності, – модерного сенсу гуманізму. Це гуманізм, який “не наполягає на самоствердженні”. Він, як і “комунікативний розум, має історичний характер”; потребу “вчитися розуміти амбівалентції, нам притаманні, як і заклики до посилення відповідальності”. Безумовно, для підвищення рівня комунікативної культури майбутнього правника необхідно ознайомитися з фундаментальними працями Ю. Габермаса “Теорія комунікативної дії”: у 2-х т.: “Моральна свідомість та комунікативна дія”, “Фактичність та значущість”. У першій з них висувається ідея про те, що не існує поняття “об’єктивна істина”, з якого способом індукції чи дедукції можна робити висновки. Натомість раціональність не є чимось даним, а явищем, яке постійно виробляється “через комунікацію” (способом комунікації) з іншими, тому відбувається постійний пошук найкращої відповіді через ведення постійного діалогу у принципі з усіма людськими істотами, і тут мова посідає дуже важливе місце через сприйняття певної (комунікативної) раціональності і базових правил, таких як пропозиційна істина, особиста щирість/відвертість та нормативна правота.

Це важливо осмислено сприймати насамперед тим, хто прагне не тільки в належний спосіб засвоїти основи теорії права, а й на практиці інтерпретувати, застосовувати норми права. Шляхом комунікативного підходу Ю. Габермас намагався спорудити мости між фактами і нормами, і це робить він на засадах критичної трансформації системно-функціонального аналізу, що у праві стосується вчення про чисте правознавство, засновником і головним теоретиком якого вважається Ганс Кельзен, відомий австрійський правознавець, глава Віденської нормативістської школи права, що розвивалася за традиціями юридичного позитивізму. Суть кельзенських концепцій важливо зрозуміти й усвідомити для розширення наукового світогляду кожного правового комуніканта. За Кельзенем, правознавство не зобов’язане давати каузальні пояснення правовим феноменам. Його завдання – описувати їх за допомогою принципу зобов’язання. Кожний правовий акт має два значення – суто правове і природно-фізичне. У своїй чуттєвій іпостасі і підпорядкованості закону причинності воно не має відношення до права. Його ж правовий зміст виявляється за допомогою розумових зусиль і зіставлень з юридичними законоположеннями [2, с. 154]. Отже, на підставі цього Кельзен повністю відокремлював факт від норми. Натомість Габермас не намагався “очистити” факти від норм, або навпаки, швидше він хотів зрозуміти боротьбу і тісний взаємозв’язок між ними.

Згідно з традиційною теорією права, законодавство як форма комунікації характеризується певними особливостями і запровадженням закону в життя вважається одностороннім комунікативним процесом; сам законодавець спрямовує закони на суб’єктів права, які не відомо як можуть відреагувати на них; можливість вплинути на зміст законодавства через право голосувати можна вважати як непрямую неефективну дію. Комунікативна ж концепція права передбачає двобічність зазначених зв’язків, які є найістотнішим моментом демократизації суспільно-

політичного життя. Обнародування (опублікування) закону є частиною відносин або зв'язку влади, завдяки чому законодавець має можливість диктувати свою волю суб'єктам права. Комунікація через законодавство власне й спрямована на те, щоб вплинути на поведінку громадян. Вплив на поведінку займає певне місце у межах структури нормативного комунікативного процесу. Громадян змушують виконувати закони. На поведінку можна вплинути не тільки за допомогою примусу, а й психологічно. Щодо ставлення до законодавства, то громадян завжди змушують, безпосередньо або ні, виконувати закони.

Ці характеристики законодавства як форми комунікації частково визначають, як законодавчі тексти повинні формулюватись і тлумачитись. Отже, одностороння природа комунікативного процесу вимагає максимальної ясності, чіткості у формуванні законодавчих текстів, а відтак – їх інтерпретації, так би мовити олюднення.

Якщо законодавець хоче отримати оптимальний результат від комунікативного процесу, а саме – максимальний вплив на поведінку, для нього доцільно було б не обмежуватись тільки самим впровадженням закону, а й додати інформаційний коментар з поясненнями і прикладами, в такий спосіб мотивуючи необхідність виконання запроваджених законів. Це сприятиме підвищенню комунікативної культури, оскільки зростатиме рівень загальної правової культури.

Підкреслимо, що висновок дослідників права як комунікації про те, що аналіз основних проблем юриспруденції з позицій комунікативної перспективи повинен орієнтуватися на плюралістичний комунікативний підхід, а не на монолітне та ієрархічне сприйняття суспільних явищ. Це особливо важливо для нашої молоді демократичної держави, яка позбувається тенденцій диктаторських нав'язувань думки, свавільного ігнорування права на свободу слова, думки і спілкування. Однак така інтерпретація галузевої правової комунікації поки що не отримала належного розуміння у суспільстві та реальної підтримки владних структур. Враховуючи це, зазначимо, що аналіз феномену права в контексті комунікації має кілька переваг. Комунікативний підхід трактує право як засіб людської взаємодії, а не як якийсь автономне явище. Сприйняття такої концепції дає широкі можливості для комуніканта осмислити різноманітний характер правових феноменів, оскільки комунікація існує на різних рівнях і у різноманітних формах. Вона не подає право у вигляді певної закритої системи, оскільки акцент зроблено на комунікативних процесах, а не на таких фіксованих елементах, як норми. Наприклад, концепція комунікації як така передбачає врахування різних поглядів і певний діалектичний обмін думками. Такий діалектичний підхід застерігає від одностороннього аналізу лише правових текстів і висновків.

Якщо юридична антропологія трактує право як інструмент, який створюється кожним суспільством для розв'язання в ньому конфліктів, то способом реалізації такого права є саме комунікативна діяльність. Сучасне право має ставати все більшою мірою правом примирення, консенсусним правом. На цьому етапі відкриваються широкі можливості для використання у комунікації толерантності (терпимості). На основі досягнень юридичної антропології у новому світі постає проблема суверенітету особистості, який якнайповніше може бути досягнутий завдяки методам створення комунікативного порозуміння між комунікантами.

Соціально-філософський аналіз категорії справедливості у контексті соціальної комунікації визнаний визначальним феноменом людського буття. Основоположні поняття функції та структура справедливості відіграють регулятивну роль у формуванні та розвитку соціального дискурсу. Фіксовані прояви справедливості у різних сферах соціальної комунікації визнані універсальним надбанням людства й універсальною реальністю суспільного буття. Це спонукає до поглиблення досліджень смислових полів комуніканта саме у галузевій правовій комунікації.

У цьому сенсі заслуговує на особливу увагу та вивчення досвід правоохоронних структур США. Американська модель комунікації у забезпеченні правопорядку полягає у залежності людської взаємодії не лише від закону, й від її учасників. Недостатня увага вчених до сучасних прикладних проблем комунікативної діяльності працівників органів правопорядку підтверджена наявністю перекладу і видання лише однієї з праць американських дослідників. Особливості забезпечення правопорядку через спілкування досліджені на основі матеріалів, підготовлених Центром поліцейського тренінгу (практики). Акцентується увага на комунікації як важливому й ефективному засобі.

Через спілкування поліцейських вибудовується теорія впливу сучасних комунікативних та інформаційних технологій на поліцейські організації та особливості перемовин у вирішенні

кризових ситуацій у випадку захоплення заручників. Основний висновок, зроблений дослідниками, полягає у тому, що, використовуючи діалог, організація може посилити законність і свою автономію через взаємодію із громадськістю. Процес взаємодії комунікантів і діалог між ними – важливі складові підтримання порядку у суспільстві.

Американські дослідники визначили у правовій галузі три основні види зовнішньої поліцейської комунікації: кризову, рутинну і стратегічну. Кризова комунікація виникає у результаті невідкладної, спонтанної ситуації, яка загрожує поліцейській організації; вона спонукає суспільство підтримувати поліцію, бо несе загрозу усьому суспільству. Рутинна зовнішня комунікація будується на звичайному, щоденному спілкуванні, що відбувається між поліцією і конкретними членами суспільства, оскільки офіцери виконують рутинні функції, такі як реагування на виклики громадян чи патрулювання. Рутинна комунікація забезпечує можливість будувати якісні відносини з громадськістю. Стратегічна зовнішня комунікація розрахована на гласність і засоби масової інформації, щоб досягти консенсусу щодо зовнішньої підтримки поліції. За допомогою стратегічної комунікації поліція подає інформацію громадськості про програми і напрями діяльності через прес-релізи, прес-конференції і публічні виступи чільних представників відповідних органів. Важливим стратегічним напрямом таких комунікативних дій є те, що поліція ініціює та контролює такі програми і напрями діяльності, щоб зберегти поліцейську автономію.

Важливим є визнання символічної природи зовнішньої поліцейської комунікації, адже через неї здійснюється контроль за злочинністю і підтриманням соціального порядку. Логічним теоретико-прикладним висновком, що стосується галузевої комунікації, є її тісний зв'язок із репутацією установи. Поліція застосовує гасла, символи і закодовані повідомлення, щоб створювати і підтримувати сприятливий поліцейський імідж. Однак дискусійним є твердження про те, що частково це є наслідком неспроможності поліції відповідати сподіванням і вимогам, поставленим нею ж самою і суспільством. У той час, коли поліція повинна контролювати злочинність і підтримувати порядок у суспільстві, багато спостерігачів вважає, що в поліції бракує ресурсів і можливостей, щоб впливати на тіньові сили, відповідальні за злочинність і безчинства. У відповідь на такі кризові ситуації поліція повинна здійснювати контроль за злочинністю, щоб підтримувати суспільну законність. А тому поліція активно використовує засоби гласності, щоб поліпшити свій імідж у суспільстві. Американський учений, який узагальнив цей досвід поліції, звернув увагу на те, що охорона порядку в суспільстві, як “системний підхід до організаційної комунікації”, має на меті контролювати громадськість через зменшення відстані між поліцією і громадськістю. Оскільки поліція стає частиною життя місцевої громадськості і створює відчуття, що поліція і громада поділяють спільну долю, отже, поліція зміцнює свій статус в суспільстві і відповідно підвищує свій професійний імідж.

Висновок. Отже, йдеться про правоохоронну структуру, яка є в кожній державі і в якій несуть відповідальну службу особи, наділені винятковими правами. Ефективність їх професійної діяльності (як бачимо на прикладі вищенаведеної професіограми слідчого) значною мірою узалежнена від оволодіння кожним належним рівнем комунікативної культури. А цьому, безумовно, може сприяти засвоєння філософсько-правових знань, ознайомлення з цікавим професійним досвідом і насамперед повсякденне самовдосконалення, підвищення своєї інтелектуальної культури. Тому потрібно значно більше уваги приділити комунікативній діяльності, що через інтенції комунікантів може постати новим конструктивним засобом вирішення багатьох актуальних проблем. Тому оцінка нових і старих видів злочинів зі старих догматичних позицій вичерпала себе, а закономірно постає потреба пошуку нових способів вирішення актуальних проблем та шляхів “нейтралізації наслідків антизаконної діяльності”.

1. Єрмоленко А. М. *Комунікативна практична філософія* / А. М. Єрмоленко. – К.: Лібра, 1999. – 488 с. *Філософський енциклопедичний словник* / ред. кол.: В. І. Шинкарук (гол. ред.) та ін. – К.: Довіра, 2002. – 744 с. 3. Хабермас Ю. *Комунікативна дія і дискурс* / Ю. Хабермас // *Першоджерела комунікативної філософії*. – К.: Либідь, 1996. – С. 84–91. 4. Цинпеліус Р. *Філософія права: підруч.* / Р. Цинпеліус; пер. з нім. – К.: Тандем, 2000. – 300 с.